

harmadik személyű [Vimp3] igealak. Mindkét típusból hiányzik a megszületett gyermek (az alany [S]) említése, mivel magától értetődő, hogy ő a megnevezett cselekvés (majdani) elvégzője. Ennek megfelelően a tipikus névszerkezet: (S)+Nx+P(Vimp2) ~ (S)+Nx+P(Vimp3) ~ (S)+Nx+(Vaor) ~ (S)+Nx+P(Vaor(neg)). (Az Nx komponens az ige jelentésétől függően lehet jelölt vagy jelöletlen tárgy [O], esetleg valamilyen más esetben álló főnév, sőt még melléknév is.)

at 'ló': kzk., trkm. *At-čabar*, kpk. *At-šabar* 'lovat galoppoztat', kzk. *At-četer* 'lovat utolér', bask. *At-yetär* 'ua.'; *bay* 'úr, vagyonos ember': kzk., tat. *Bay-bolsun* ~ *Bay-bulsin* 'gazdag legyen', kzk. *Bay-tursun* ~ *Bey-tursun* '(a gyermek) gazdagon éljen, úr legyen'; *Bay-bol* (~-*bul*) 'gazdag légy!'; *bek* 'úr, vagyonos előjáró': *Bek-bol* 'úr légy!'; *biy* ~ *bi* 'úr': tat. *Bi-bul* 'úr légy!'; *jaw* 'ellenség': lit.tat. 16. sz. *Jaw-bas* 'ellenséget győzz le!'; *dos* 'barát': kzk. *Dos-bolsun* 'barát legyen'; *el* 'ország, birodalom' (l. fentebb): *El-basar* 'országot foglal', ujj. *El-teber* ~ *İl-teber* 'birodalmat tipor; birodalmat tipró (méltóságnév)', trkm, kzk., özb. *El-tüzer* 'országot szervez, igazgat'; *eš* 'társ, barát': kzk. *Eš-bolsin* 'társ(unk) legyen, barát legyen!'; *yaw* ~ *jaw* 'ellenség': 18. sz. kzk. *Jaw-basar* 'ellenséget győz (majd)', türkm., kpk., kzk. *Yaw-basar* 'ua.'; *yogurt* 'joghurt': oszm. (személynévi eredetű falunév) *Yogurt-yemez* 'joghurtot nem eszik (majd)'; *qoy* 'juh': kzk., kpk. *Qoy-baqar* 'juhot őriz (majd)'; *köp* 'sok, sokat': kzk. *Köp-jasar* 'sokáig él (majd)'; *mal* 'jóság; vagyon, gazdagság': kzk. *Mal-bağar* 'jóságra (vagyonra) vigyáz majd', kzk. *Mal-tabar* 'jóságot (vagyont) talál (gyűjt) majd'; *tay* 'csikó': *Tay-bağar* 'csikó(ra) vigyáz, csikót gondoz', kzk. *Tay-čabar* 'csikót futtat (galoppoztat)'.

Rövidítések

A TESz.-ben használtaktól eltérő rövidítések: *kpk.* – karakalpak, *krm.tat.* – krími tatár, *kzk.* – kazak, *lit.tat.* – litvániai tatár, *maml.* – mameluk kipcak, *özb.* – özbek, üzbec, *szib.tat.* – szibériai tatár, *trkm.* – türkmén

BASKI IMRE

Megjegyzések víznevekről (Adalékok a székelység történetéhez)

1. A hetvenes évek végén a székelyek településtörténetéről a nyelvtudomány szemszögéből két előadást is tartottam fölkérésre az MTA Középkori Munkaközösségében, valamint a Magyar Néprajzi Társaságban. Az előadások szövegét azóta sem jelentettem meg, csak később rövid summázatot adtam róluk interjú formájában, amely a Honismeretben (1985/5), valamint az Új Erdélyi Múzeumban (1990) jelent meg. Elsősorban az előadásban, de az interjúban is megemlegettem néhány olyan víznevet, amelyek az Árpád-kori magyar nyelvterületnek különféle nyelvészeti-névtani kritériumok alapján kimondottan gyepűvédelmi peremein – nyugaton és északon –, az egykori székelységhez

köthetően feltűnő azonosságot mutatnak a keleti Székelyföld neveivel. Az akkor jobbra csak megemlített nevekhez óhajtok most néhány kiegészítő megjegyzést fűzni.

2. *Kebele* a Lendvával egyesülve jobbról a Kerkába ömlő, viszonylag jelentékeny nagyságú patak neve, mely Vas déli részén és Délnyugat-Zalában számos községen halad keresztül. A rá vonatkozó legkorábbi adat: 1236: "rivulum quod dicitur *Kebela*" (ZalaOkl. 1: 10). Róla kapta nevét az a "terra", amely több adatban is zalai várföldként említetik: 1271: *Kebele*, *Kebeleyscentmartun*, 1342: *Kebelemellyk* (uo.), vö. még: 1329: "Possessiones de iuxta *Kebelie*", 1381: "Poss. *Kebelye* et alia *Kebelye*". A víznév ma is él *Kebele-patak*, *Kebole-patak* és *Kebole* formákban (Zala m. fn. 327, 341, 357, 367 stb.). – KNEIÉZA (Erdély víznevei 13; MNy. 44 [1948]: 104–5) e víznevet a szláv *kobyła* 'kanca' szóból származtatta, s ezt fogadta el MIKÉSSY (MNy. 45 [1949]: 64–5), valamint KISS (FNESz. *Kebele*¹ a.).

A *Kebele* név feltűnik a Székelyföldön, Marosszéken, továbbá Udvarhelyszéken is. A marosszéki adatok egyazon víz mellett fekvő helységek nevére utalnak: 1567: *Kebele* (SzékOkl. 2: 217) és 1505: *Kebele Zenthywan*, *Kebele Zenth Iwan* (uo. 8: 211, 213, 217). A kérdéses víz a Poklospatakba folyik, melynek mai neve *Hosszúpatak* (ORBÁN 4: 181); korábbi neve azonban alighanem *Kebele* volt, amit a völgyében fekvő két község névkapcsolata, illetőleg *Szentiván* régi, tehát nem új közigazgatási *Kebele* jelzője is mutat. E nevet víznévnek sejtettem már korábban is (MNy. 43 [1947]: 263), és KNEIÉZA szintén felvetette e lehetőséget (MNy. 44 [1948]: 11). – KNEIÉZA ezt is szláv eredetűnek mondja, és a szl. *kobylá*-ból származtatja (i. h.). MIKÉSSY (MNy. 45 [1949]: 65–8) viszont ennek ellentmond, és a m. *kebel*-t ajánlja etimonként, rámutatva e szó régi magyar térszínformanévi alkalmazásaira, 'hajlat, bemélyedés, völgy'-féle jelentéssel. Ezt a marosszéki *Kebelé*-re nézve KISS (i. m. 702, *Kebele*² a.) is elfogadja.

Az udvarhelyi adat arra a vízre vonatkozik, amely Etéd felől Martonos alatt ömlik a *Gagy*-ba; neve: 1868: *Kebeled pataka* (ORBÁN 1: 145). Etimonját én is (i. h. 263), MIKÉSSY is (i. h. 68) a marosszéki *Kebelé*-vel tartjuk azonosnak.

Az adatok bemutatása után visszatérve a Zala megyei és a székelyföldi víznevekre, úgy vélem, hogy e *Kebele* etimonokat aligha lehet egymástól elválasztani. A puszta névtani azonosság ügye természetesen mindenekelőtt az etimonon fordul meg. MIKÉSSY (i. h. 68) jól látja, hogy a székelyföldi *Kebelé*-k mögött – részben hangtani okokból – sem rejtőzhet KNEIÉZA *kobylá*-ja. Ha ez a negatívum a zalaira is igaz lenne, akkor a névazonosság valószínűsége – a *kebel* etimontól függetlenül is – jelentékenyen megnövekedhetne. Kérdés azonban, hogy arra valóban jó-e a KNEIÉZA megadta etimológia. Jó érvnek látszik mellette, hogy KNEIÉZA (Erdély víznevei 13) szerint ennek első adata ilyen: 1208: "aqua *Kobula*". Ezzel az adattal azonban két baj is van. Az egyik az, hogy nem első, sőt nem is eléggé korai adat, mert valójában átfirt oklevélből való, 1372-ből (I. SZENTPÉTERY, KritJ. 1: 76). A másik az, hogy a szóban levő zalai vízre, völgyre, helységre az adatok tucatjai, köztük a szóban levő *Kobulá*-t jópáran időben megelőzők is (az 1236-i *Kebela* némi kivételével, erről l. még alább) mindig a *Kebele* formát mutatják. A teljesen veláris szl. *kobylá*-ból pedig a magyarban nem lesz *Kebele*, erre nincs sem ok, sem példa. Lett azonban belőle persze magyar

Kabala, Kabola helynév, köztük víznév is, erre valóban számos példa van (l. MIKESY: i. h. 62–3 is). Mi magyarázhatja azonban az egyébként általánosan *Kebele* formájú névnek az 1373-i adat mutatta *Kobula* formáját? Valószínűleg az, hogy a szóban levő terület a XIV. században éppen úgy, mint manapság, a szláv nyelvterület közvetlen szomszédja, ahol a szláv nyelvi névalakok évszázadok óta máig közönségesek. Egy eredetibb magyar *Kebele* forma pedig a szlovénban is, a szerb-horvátban is könnyen válhatott *Kobula, Kobila, Kobulje, Kobilje* stb. alakká, hisz ott van rá az analógiás-népetimológiás átváltásra kitűnően kínálkozó szl. *kobyła* közszó, meg ott vannak a szláv nyelvterületen szélteben ismert *Kobilja, Kobilje* stb. helynevek (l. pl. Kiss i. m. *Kebele*¹ a. is). Így aligha véletlen, hogy éppen az itteni magyar *Kebele* helység neve szlovénül ma is *Kobilje*. – Egyébként az 1236-i magyar *Kebele* alakot szóvégi *a*-ja miatt egyáltalán nem szükséges a *kobyła* szláv nyelvi belejátszásával valamiféle "szlávositásként" felfognunk; ez az ómagyar illeszkedési viszonyok ismeretében szépen illeszthető a tömeges magyar *Kebele* formához.

Mіндеzen túlmenően, e *Kebele*-k etimonja amúgy sem perdöntő a nyugati–keleti nevek azonossága kérdésében. Sokkal többet nyom a latba, hogy a név e formájában nagyon speciális alakulat, sőt unicum a magyar névadásban: csak a zalai és a székelyföldi nevek képviselik. Megvallom, engem MIKESY tetszetősnek látszó – és a KNIEZSA-félnél mindenképpen jobban számításba vehető – etimológiája a *kebel* térszínformanévvvel kapcsolatosan nem győz meg. A jelentéssel nem volna baj, hiszen a névpár mindkét tagjában hegyek közt levő, illetőleg hegyek közül kitáruló folyóvölgyről van szó. Az alak nem stimmel eléggé. Egyrészt a m. *kebel* szónak az első *e*-je a zárt, a második nyílt, a *Kebele*-ben viszont – ahol meg tudjuk fogni – éppen fordított a helyzet (a székelyföldi alak nyílt *e*-ző területről való, nem ad támpontot). – Másrészt MIKESYnek azt a feltevését, hogy a *Kebele* a *kebel* E/3. birtokos személyjeles formája, bajos elhinni, hiszen a tőle a *kebel* földrajzi névi alkalmazásaira felhozott – egyébként eléggé szórványos – példák mindig jelöletlen vagy jelölt összetételek utótagjai (l. i. h. 65–7), önállósodásukra se adat, se ok nincs. A feltűnően önálló *Kebele* – ha alapetimonja magyar, és mégis a *kebel*-hez kapcsolódik, ami éppenséggel nem teljesen kizárt – sokkal inkább képzős: *-a/-e* kiegészítő-nevesítő képzős alakulat lehet, erre ugyanis a magyar helynévadásban tömeges analógia van.

A nyelvészeti-névtani szempontból mindenképpen külön figyelemre méltó, egyedülálló teljes alaki egybeesésen túl a zalai és a székelyföldi *Kebele*-k azonosságát még más, névtanilag "külső" körülmények is alátámasztják.

A Kerka völgye és környéke az Árpád-kori magyar határőrvidék délnyugati sarkpontja volt: az Őrség széle, az egykori oklevelek által sokszor emlegetett "speculatores"-ek, "sagittarii"-k, "praeconii"-k területe (vö. pl. HOLUB, Zala m. tört. 1: 30–3). 1292-ben pedig egyenesen a Kebele partján feküdt, elpusztult Femesfalvával kapcsolatban merül fel egykori királyi örök földjének emléke (ÁÚO. 10: 32). Egykori székelyekhez kapcsolódó vonatkozásaira nemcsak az örvidék székely hagyományai, hanem egyéb kritériumok is mutatnak. Pontosan e vidéken ma is szélesebb nyelvjárási körzetétől teljesen elütő, *ö*-ző nyelvjárásziget ismeretes, mintegy húsz helységből állóan (l. PENAVIN OLGA, A jugoszláviai Muravidék tájnyelvi atlasza. Bp., 1966); vö. az *ö*-ző *Keböle* alakokat is. Azonos jellegű *ö*-ző nyelvi részlegekre l. még a

szintén egykori székely vonatkozású Pozsony–Szenc környéki, valamint Kassa–Füzér környéki nyelvjárászigeteket! Ugyanitt, a Kerka völgyében emlegeti egy 1257. évi oklevél a *Chichov gepwe* és *Bud gepwe* helyneveket (ÁÚO. 7: 466); e nevek székely vonatkozásaira vö.: 1566: *Chijcho*-ban (SzékOkl. 2: 209), 1569: *Chijchiofalwa* (uo. 271) stb.; a *Bod*-ra vö. a tőlem jó régen írottakat (*Bod* és származékai a székelységnél: ErdMúz. 1947: 106–8). Azonkívül ott van az egyes "nyugati" magyar területek névanyaga és a székelység névanyaga közti igen számos, említett előadásomban is érintett párhuzam, köztük víznevek is (l. még alább is).

Mindezek után – úgy hiszem – nem erőszakolt a *Kebele* víznevek történeti egybetartozásáról szóló feltevés, s a véletlen egyezés lehetősége eléggé csekély.

3. A Vas megyei Strém ~ Ösztörmény folyócska *Cstk* nevére MELICH utalása (HonfMg. 383) alapján lettem figyelmes. E víz, mely a Felsőőről (Oberwarttól) nyugatra levő hegyekben ered, ma is legnagyobbbrészt német nyelvterületen folyik. Korai adataira l.: 1230 k.: "fluvius *Ezturmen*" (PRT. 1: 604). 1340: *Streym* (UrkBurg. 4: 291) (l. még Kiss, FNESz. *Strém* a.). Felsőőrön ma is *Ösztörmén* a neve (FelsSz.). *Cstk* ~ *Csik* neve azonban – MELICH (i. h.) némi bizonytalankodása ellenére – kétségtelen hitelességgel igazolható, de csak arra az említett legelső szakaszra, ahol kijön az Alpok előhegyei, dombjai közti völgyből, és magyar nyelvterületre érve a Pinkába torkollik: 1898: "a *Csik* (Strém) völgye", *Csikpatakba* (Vas vm. monogr. 6); *Cstkpatak* (Kemenestaródfa: Vas m. földr. nevei 447, 1910 körüli kataszteri térképről); *Cstk-patak* (Csákánydoroszló: uo. 456). SCHWARTZ ELEMÉR (NyugatMg.-i német hn-ek 184) szerint is *Cstka* a víz magyar neve.

Bár a *Cstka* ~ *Csik* víznév korai adatainak hiánya feltűnő, mégis kevésbé valószínű, hogy itt valamiféle újabban, netalán mesterségesen keletkezett elnevezéssel volna dolgunk. Minden bizonnyal népi névadás ez, s aligha új, legföljebb lappangó az írásbeliség számára, s legföljebb nem a folyócska egész szakaszára, csak az alsóra vonatkoztatható. E lehetőségek azon alapulhatnak, hogy a víz egész hosszának csak kis részén folyik összefüggő magyar nyelvterületen, s így elnevezésének életére a német névváltozat (*Strém*) és annak magyaros megfelelője (*Ösztörmén*) nyomta rá bélyegét, illetőleg szolgáltatta írásbeli rögzítésének hátterét.

A *Cstka* ~ *Csik* rövidítő vokálisú magyar nyelvterület névanyagához tartozik, ezért az *i* eredeti időtartama nem következtethető ki. Mint ahogy e név etimója is csak ismeretlennek minősíthető, a magyar *cstka* szavak (l. *cstka*¹⁻²: TESz.) elnevezés-típológiai, biológiai, szótörténeti stb. okokból nemigen jöhetnek itt számításba. Viszont figyelemre méltó, hogy ez a szintén igen sajátos víznevünk éppen a délnyugati magyar nyelvterületen nem áll magában: az etimont illetően vele nyilvánvalóan azonos, noha a földrajzi objektum jelölése tekintetében nem egybetartozó párja van. Tudniillik ugyanígy hívnak egy, a Strém-Csik szakasszal földrajzilag össze nem függő, onnan mintegy 15 km-rel délebbre fekvő területet a Szala (Zala) folyó felső, Vas megyei szakaszánál, kb. azonos távolságra a fentebb tárgyalt *Kebele*-vidéktől. Adatai: 1853: *Csik völgy*, 1864: *Csikvölgy* (PAIS LÁSZLÓ, A Zala vízgyűjtőjének régi vízrajza. Bp., 1942. 20); vö. még *Csik-völgy* (Pankasz: Vas m. földrajzi nevei 491); *Csik-völgy* (Nagyrákos: uo.). Tekintettel a völgyre vonatkozó névadásra, az elnevezés eredetibb víznevet sejtet vagy legalábbis megenged.

A Strém alsó szakaszának, illetőleg völgyének *Csik* ~ *Csik* neve az elnevezés eléggé egyedi jellegére tekintettel is felidézi a keleti Székelyföld *Csik* tájnevével való névtani azonosságának a lehetőségét, melyre említett előadásomban szintén utaltam. A feltűnő formai névegyezésen kívül itt is meg kell gondolni bizonyos földrajzi és történelmi körülményeket. Egyfelől azt, hogy a székelyföldi csíki (felcsíki) medence táji képe, fekvése könnyen felidézhetette a Csík–Strém kitaruló alsó völgyszakaszát, tehát alkalmat adhatott a névelvitel egyébként ismert jelenségére. Másfelől a Csík–Strém völgye a Kebele-vidékhez hasonlóan az egykori délnyugati magyar gypűvédelem területe volt, mely nyelvi–nyelvjárási és névtani szempontból több szállal kötődik a székelység történetéhez.

4. A magyar nyelvterület különböző pontjain tűnik fel egy szintén furcsa, sajátos víznév, a *Küsmöd*. Idézett előadásomban is rámutattam a székelység történetével való kapcsolatára, melyet később lényegében Kiss LAJOS (Nyr. 103 [1979]: 470–1) is elfogadott.

E víznév legkorábbi adatai a következők: 1. Abaúj megyében a Hernádba ömlő Szartosnak a jobb oldali mellékvize: 1267/1272: "fl. *Kusmeud*" (GYÖRFFY 1: 39, 78). Valószínűleg a mai *Szakályi-patak*-kal azonos. 2. Bihar megyében, az Ér jobb oldali mellékvize: 1369: "fluv. *Kusmewd*" (JAKÓ, Bihar m. 325). 3. Udvarhely megyében a Kisküküllő bal oldali mellékvize: 1597: *Kwsmöd wize* (ÚjSzékOkl. 2: 325); de a róla elnevezett, völgyében fekvő helység már 1332–1337-ben: *Cusmend* (ORTVAY, Mg. egyházi földleírása 2: 73, rossz olvasat, a helyes alak nyilvánvalóan *Cusmeud*).

E különleges alakú víznevek névtani – és egyúttal etimológiai – azonosságához kétség sem férhet; ugyanígy Kiss (i. h.). Az etimont KNEZSA (Magyarok és románok 1: 293) ismeretlennek mondja: Kiss "talán"-nal felveti azt a lehetőséget, hogy összetett név a *kis* + egy **med* 'száraz meder' (vö. pl. *meder*, *meddő*) kapcsolatból. Azt hiszem, meg kell maradnunk az "ismeretlen" minősítés mellett, még akkor is, ha esetleg a név első fele tényleg a *kis* – egyébként "székelyes" – *küs* változata, s ha végződésében – az előbbinél nagyobb valószínűséggel – a *-d* kicsinyítő képző rejlik: a *kis* + ... *-d*-s morfológiai kapcsolatokra l. pl. az ezen elemeket szinte törvényszerűen összekapcsoló *Kisfalud* helységneveket. Hogy a névben esetleg a *kis* előtag rejlik, arra az Új Székely Oklevéltárban a helységnév igen sok adatának *i*-s (*ö* ~ *ü*-s) írásmódú változatai is rámutathatnak: 1590: *keösmeödj* (1: 154), 1591: *Kismeödre* (1: 307), 1592: *Kwsméödi* (2: 42), 1597: *Kysmeöd* (2: 309) stb., bár persze az *i*-s alakok hiperurbanisztikus jellegűek is lehetnek. – A **med*-del azonban komoly baj van. A víznévben ugyanis a vokális eredetileg minden bizonyosan hosszú lehetett, amit nemcsak a név *eu*, *ew*-vel – és sohasem rövid vokálisra mutatható *u*, *w*-vel vagy *e*-vel – írt korai alakjai tesznek valószínűvé, hanem más körülmények is. Az abaúji és a bihari adat jelölte víznevek kihaltak, második szótagjuk eredetileg alighanem hosszú vokálisának későbbi alakulása tehát felderíthetetlen. Az udvarhelyszéki víznév – és abból lett helységnév – hangtani sorsa sem dönthető el egyértelműen. Az Új Székely Oklevéltár igen sok idevonatkozó adata mindig *eö*-s írásmódú, ám ebben az okleveles anyagban mind az *ö*, mind az *ő* ilyen jelölésű. A későbbi–mai írásváltozatokban *ö* és *ő* váltakozik, bőven vannak *ő*-s

adatok is, (l. pl. Pallas-Lex.; Kogutovicz-térképek; stb.). A hangsúlytalan szótagban bekövetkezhett esetleges rövidülés azonban nem lehet bizonyíték az eredeti *ō* valószínűsége ellenében. Másrészt a név eredetibb *ō*-jére mutat a víznévnek egy *n e g y e d i k*, etimológiailag kétségtelenül azonos változata, a Bihar megyében balról a Berettyóba ömlő, *Kösmő* nevű, ma is így nevezett nagy patak. Ez alighanem a víznévi etimon kiegészítő képző nélküli változatát tartalmazza, az eredetibb *ō* máig való megtartásával.

Az etimon végeredményben megfejtetlen jellege persze nem befolyásolja azt a lényeges körülményt, hogy itt a felhozott víznevek szoros névtani összefüggéséről van szó. Ezt tanúsítja mindenekelőtt a különleges – máshol még csak hasonló formában sem előforduló – hangalak. De történeti hátterét is megvilágítják azok az ismert körülmények, amelyek az egykori székelységnek abaúji és bihari jelenlétéről jól ismertek. E tekintetben fontos megjegyezni, hogy az abaúji víznév a kassai-füzéri *ō-ző* magyar nyelvjárászigetnek (l.: HORGER, MNyelvj. 68; IMRE, MNyelvj. Rendsz. 207: Csucsom, Nagyszalánc, Magyarbőd stb.) a szomszédságában van; a bihariak meg arrafelé, ahol az egykori bihari székelység más helynévi nyomai is feltűnnek, és ahonnan Anonymus (Cap. 50.) e székelységet a Kórógy vize irányába vezeti. Mindezek az elvitt helynevek gyönyörű példáit szolgáltatják, s a székelység történetének nagyon fontos tényezői.

5. A *Küsmőd*-ökről mondottak után már aligha lesz meglepő *Gagy* víznevünk egykori helyzete.

Abaúj megyében, a Hernádba jobb oldalról, Halmajnál a *Vasonca* nevű nagy patak ömlik a Hernádba. E víznek vagy csak alsó, déli szakaszának ilyen elnevezése korai: 1271: "aqua *Voson ozo*", 1272/1419: *Vosonczow* (GYÖRFFY 1: 41, 63, 68, 102). Szláv eredetű; vö. szl. *visnjica* 'meggyes <ti. patak>' (FNESz.). Több körülmény mutat azonban arra, hogy a régiségben e víznek volt másik neve is, vagy legalábbis középső-felső szakaszát másként vagy másként is hívták. 1. Mellette két helység is ugyanazon nevet viseli: 1256: *Gogy* (GYÖRFFY 1: 84); vö.: 1327/1478: *inferiori Gogy* (uo.), 1427: *Alsogagh, Felsewagh* (CSÁNKI 1: 207). – 2. Mellette levő további helységek a *Gagy*-jelzőt viselik, köztük régi, tehát nem új, "közigazgatási" jelleggel megjelöltek is: 1278/1430: *Goch Bered* (GYÖRFFY 1: 68), 1478: *God Bereth* (CSÁNKI 1: 204); vö. 1271: *Bered* (GYÖRFFY 1: 68); 1699: *Gatty-Bator* (FNESz.), 1808: *Gagy-Báthor* (Lipszky), vö. 1323/1390: *Bathur* (GYÖRFFY 1: 68); 1895: *Gagy-Vendégi* (FNESz.), vö. 1323/1390: *Vendegy* (GYÖRFFY 1: 155). 3. A mellette fekvő vidéket is e névvel jelölik: 1272/1419: *t[erra]m Gogy* (GYÖRFFY 1: 64, Bakta határjárásában említve). 4. A XIII. században e vidéken lakó várnép neve is *gagy*: 1271: "de Torna Bered vocatam ... super qua *Goth c a s t r e n s i s* resedisset" (GYÖRFFY 1: 68). 5. Székelyföldi párja (l. alább) is víznév.

Ez a *Gagy*-völgy a fentebb tárgyalt *Küsmőd* völgyének *s z o m s z é d á g a*, ugyanannak az Árpád-kori, Hernád-völgyi gypűvédelmi övezetnek a része, mint amaz. Azok a székely nyomok, amelyek a *Küsmőd* völgyével kapcsolatban fennállnak, természetesen a *Gagy* völgyére is vonatkoznak. Innen nyugatra pedig az egykori borsodi gypűvédelmi terület feküdt; vö. az ottani "sagittarii", "speculatores", "exploratores" katonaságra való utalásokat (GYÖRFFY 1: 737), továbbá konkrétan a

székelyekre a Bódva völgyi *Székelytő*-t (uo. 741) és 1333-ból, Szemere határjárásában a "viam *Zekeluth* vocatam" említését (uo. 805).

A *Gagy* víznév feltűnik Udvarhely megyében is; az ily nevű patak észak felől, Székelykeresztúrnál folyik bele a Nagyküküllőbe. Szintén jelentékeny nagyságú patak, több helysége is átfolyik: 1808: *Gágy* (∴ *Gagy*) (LIPSZKY); 1868: "*Gagy-vize-völgye*", "*Gagy völgye*" (ORBÁN 1: 120). A víz neve ma is *Gagy*, a *vize* utótagot csak akkor teszik hozzá, ha a mellette levő helységtől akarják megkülönböztetni. Magára az elsődleges víznévből lett helységnévre korábbi adatok: 1566: *Gagij* (SzékOkl. 2: 201), 1576: *Gagy* (uo. 4: 39), 1585: *Gagyb[an]* (Új SzékOkl. 1: 21).

Hogy az Abaúj megyei és az Udvarhely széki *Gagy*-ok névtanilag egybetartoznak, és történelmileg is összefüggenek, arra nézve – azt hiszem – kevés kétség lehet; a jellegzetes, e két vidéken kívül máshonnan nem ismeretes név hangalakján kívül a településtörténeti szempontú székely vonatkozások ezt hangsúlyosan alátámasztják. A név etimonia egyébként ismeretlen. Felvetődött személynévi származását (l. FNESz.) eredetileg valószínűleg víznév volta sem támogatja, de a szórványosan előtűnő *Gagy*-féle személynevek (l. pl.: 1366: "Johannes filius *Gagy*": KárOkl. 1: 278, idézi a FNESz.) későbbiek a helynévnél, s jobbra alkalmasint *Gagyi*-nak olvasandók; l. a *Gagyi* családneveket (CSÁNKI 1: 225; Új SzékOkl. passim). A nyj. *gágy*, *gágya* 'lapos, vizenyős hely, fiatal erdő' (l. EtSz.; FNESz. *Alsógagy* a.) pedig a származtatásban sem szótörténeti, sem alaki szempontból nem jöhet szóba.

6. Mivel mindegyik itt tárgyalt víznév ritka, különleges, elszigetelt jellegű nyelvi alakulat, a felhozott nyugat–keleti egyezéseik önmagukban is feltűnők, véletlen egyezésekként bajosan volnának magyarázhatók, de persze külön-külön végeredményben mégsem kizárhatók. Nyilvánvalóan sokkal kevesebb azonban véletlen egybeesésük lehetősége, hogy együttesen, csoportosan, igen jellegzetes földrajzi-történeti meghatározottsággal, egymással időbeli és területi korrelációkkal jelentkeznek. Éppen ezért a székelység településtörténete számára igen becses adalékok.

Bár a keleti székelység névanyaga – mint ismeretes – általában szinte feltűnő mértékben magyar nyelvi eredetű, s ez áll a Székelyföld jelentékenyebb vízneveire (l. *Nyárad*, *Vécke*, *Havad*, *Korond*, *Nyítkó*, *Homoród*, *Kormos*, *Vargyas*, *Feketeügy* stb.) is, az itt tárgyalásra került víznevek etimónjának megfejtetlensége egyúttal azt is jelzi, hogy van a régi székely névanyagban egy jelentékeny ismeretlen származású szubsztrátum is. Persze ne feledjük, hogy az itt szóba hozott víznevek ismeretlen eredete egyúttal a jelen válogatásnak szükséges kelléke is annak következtében, hogy különleges, nyelvileg elszigetelt jellegük történeti tanulságokat hordozhasson.

BENKÓ LORÁND